# Bestuurlijke memo

Nummer
26int02152

| Aan | Van | Opsteller | Datum |
|---|---|---|---|
| Gemeenteraad Borne | College van B en W | D. Lammertink | 26-5-26 |

Betreft
Kaderbrief 2027 – 2030

**Portefeuillehouder**
D. Vermorken

**Argumentatie voor aanbieding memo aan de gemeenteraad:**
Kaderbrief ter vervanging van de kadernota

Geachte raadsleden,

Onlangs is uw gemeenteraad geïnformeerd dat de kadernota 2027 – 2030 vervangen wordt door een kaderbrief. U bent hierover geïnformeerd via de bestuurlijke memo van 17 april 2026, kenmerk 26int01984. Hierbij treft u die kaderbrief ter kennisneming aan.

Ons college biedt deze kaderbrief aan in het besef dat daarmee de integrale afweging tussen ambities en middelen verschuift naar de programmabegroting 2027 – 2030. De redenen voor deze afwijking van het proces zijn toegelicht in de bestuurlijke memo van 17 april 2026.

In deze kaderbrief zullen wij eerst beknopt ingaan op een aantal ontwikkelingen die van belang zijn voor het te voeren beleid van de gemeente. Wij gaan kort in op enkele beleidsmatige ontwikkelingen die van invloed zijn op de komende raadsperiode. Ook staan we stil bij het financieel perspectief, zoals nu bekend. Ook geven wij uw gemeenteraad een aantal aandachtspunten mee waarin naar onze opvatting, rekening mee dient te worden gehouden bij de programmabegroting 2027 – 2030 en het meerjarenperspectief. Hierna: meerjarenbegroting 2027-2030. Tot slot gaan wij in deze kaderbrief kort in op het proces van de totstandkoming van de meerjarenbegroting 2027 – 2030. Hierbij gaan wij ook in op de programma-indeling van de meerjarenbegroting 2027 – 2030. In de bijlage bij deze kaderbrief treft u de uitgangspunten aan die het college hanteert bij het opstellen van de meerjarenbegroting 2027 – 2030.

# 1 Externe ontwikkelingen

Wij zien de volgende externe ontwikkelingen waar we als gemeente Borne bij het opstellen van de meerjarenbegroting 2027 – 2030 rekening mee moeten houden:

1. *Economische onzekerheid en inflatie*
   Wereldwijde spanningen, handelsconflicten en schommelingen op de energiemarkt zorgen voor economische onzekerheid. De hoge inflatie van de afgelopen jaren heeft geleid tot stijgende kosten voor energie, bouwmaterialen, onderhoud en inkoop. Voor gemeenten, dus ook voor Borne, betekent dit hogere uitgaven voor bijvoorbeeld infrastructuur, vastgoedbeheer en sociale voorzieningen.

2. *Klimaatverandering en energietransitie*
   Klimaatverandering vraagt om grote investeringen in duurzaamheid, energieopgave en klimaatadaptatie. Borne moet, net als andere gemeenten, maatregelen nemen tegen wateroverlast, hitte en droogte, terwijl ook de overgang naar duurzame energie en warmte lokaal moet worden gefaciliteerd. Dit leidt onder meer tot extra investeringen in riolering, vergroening van de openbare ruimte, isolatieprogramma's en duurzame mobiliteit. En dat in een tijd waarin de beschikbaarheid van warmte en energie onder druk staan door netcongestie.

3. *Digitalisering en cyberveiligheid*
   De samenleving digitaliseert in hoog tempo. Inwoners verwachten van gemeente Borne digitale dienstverlening, terwijl wij moeten investeren in informatieveiligheid en bescherming tegen cyberaanvallen. Dit vraagt om investeringen in ICT-systemen, personeel en digitale vaardigheden.

4. *Demografische veranderingen en migratie*
   Internationale migratiestromen en vergrijzing hebben invloed op lokale voorzieningen, denk bijvoorbeeld aan de opvang in Borne van Oekraïense ontheemden. Borne heeft te maken met een grotere vraag naar huisvesting, zorg, integratievoorzieningen en onderwijs. Vooral de druk op de woningmarkt en opvangcapaciteit neemt hierdoor toe.

5. *Krapte op de woningmarkt*
   De landelijke woningnood vraagt van gemeenten, en dus ook Borne, een actieve rol in woningbouw en gebiedsontwikkeling. Ook nemen maatschappelijke verwachtingen toe rondom betaalbare woningen voor starters en anderen. Dit vraagt investeren in infrastructuur in voorzieningen maar ook in samenwerking met woningcorporaties en ontwikkelaars.

6. *Toenemende druk op het sociaal domein*
   De uitgaven aan jeugdzorg, Wmo en participatie blijven stijgen. Demografische ontwikkelingen, complexere zorgvragen, personeelstekorten en hogere zorgkosten zorgen voor druk op gemeentelijke begrotingen. Wij ervaren dat de rijksmiddelen structureel onvoldoende meegroeien met de daadwerkelijke kosten. Daarnaast zit er in de jeugdzorg een besparingsopgave vanaf 2028. Op het gebied van jeugdzorg komt de commissie van Ark begin 2027 met een advies hierover. Daarnaast is er voor de Wmo een landelijke besparingsopgave vanaf 2029 ingeboekt.

7. *Financiële onzekerheid vanuit het Rijk*
   Gemeenten zijn sterk afhankelijk van het gemeentefonds. Wij hebben te maken met veranderingen in de financieringssystematiek, incidentele rijksbijdragen voor structurele opgaven en onzekerheid over huidige en toekomstige prijscompensaties. Deze onzekerheden maken het voor ons uitdagend en moeilijk om meerjarig stabiel financieel beleid te kunnen voeren. Dit leidt tot een continue evaluatie van geplande investeringen en activiteiten. Ook vraagt het bijna jaarlijks om te kijken naar de uitgaven die we als gemeenten doen.

8. *Arbeidsmarktkrapte*
   Bedrijven, instellingen en overheid hebben moeite om voldoende gekwalificeerd personeel te vinden. Dit geldt in zekere mate ook voor ons, bijvoorbeeld op het gebied van ruimtelijke ordening, duurzaamheid en financiën. Hierdoor kunnen projecten en reguliere werkzaamheden vertraging oplopen. Ook kan de dienstverlening onder druk komen te staan en kunnen kosten stijgen door noodzakelijke externe inhuur.

9. *Continuïteit en weerbaarheid*
   Landelijk wordt ingezet op het weerbaarder maken van de samenleving bij grootschalige en langdurige verstoringen. De gemeente vervult hierin een cruciale regisserende en verbindende rol om de maatschappelijke weerbaarheid aan te jagen en te faciliteren. De focus ligt op het vergroten van zelfredzaamheid van inwoners, gerichte ondersteuning van kwetsbare groepen, een duidelijke gemeentelijke crisisstructuur én bedrijfscontinuïteit op de kritieke processen.

**Gevolgen voor gemeentelijk beleid en meerjarenbegroting**

Deze ontwikkelingen zorgen ervoor dat wij steeds vaker moeten balanceren tussen maatschappelijke ambities en financiële haalbaarheid. Er ontstaat druk op de gemeentelijke meerjarenbegroting door stijgende kosten, terwijl tegelijkertijd investeringen nodig blijven in woningbouw, duurzaamheid, zorg, voorzieningen en leefbaarheid. Wij moeten daarom scherp prioriteren, samenwerken met andere overheden en zoeken naar innovatieve oplossingen om onze taken betaalbaar en uitvoerbaar te houden.

## 2 Ontwikkelingen raadsperiode 2026-2030

Naast bovengenoemde ontwikkelingen worden wij geconfronteerd met zaken waar wij als gemeente niet omheen kunnen. Dit zijn wettelijke verplichtingen en autonome ontwikkelingen. De wettelijke verplichtingen vloeien voort uit wettelijke regelingen.
Autonome ontwikkelingen zijn ontwikkelingen die op ons af komen en waar wij geen invloed op hebben. Onvermijdbare beleidsontwikkelingen zijn ontwikkelingen waar wij mee geconfronteerd worden maar waar wij wel beïnvloedingsmogelijkheden hebben. Een voorbeeld van een autonome ontwikkeling is een stijgend inflatiepercentage, voorbeelden van onvermijdbare beleidsontwikkelingen zijn de uitvoering van het Integraal Beleidsplan Openbare Ruimte en het Integraal Huisvestingsplan Onderwijs. Bij deze twee voorbeelden heeft de gemeente invloed op bijvoorbeeld het tempo en het niveau van uitvoeren. Er zijn hierin door uw gemeenteraad op een later moment desgewenst nog keuzes te maken.

Hieronder volgt een inventarisatie van belangrijke ontwikkelingen, die wij op dit moment in beeld hebben. De wensen en ambities van het coalitieakkoord zijn hierin nog niet meegenomen. Bij de meerjarenbegroting 2027-2030 maken deze ontwikkelingen een onderdeel uit van de integrale afweging die dan gemaakt moet worden. In de bijlage is per onderdeel een korte toelichting gegeven.

1. Realisatiestimulans Ondersteuning betaalbare woningbouw.
2. Beheerplan openbare ruimte.
3. Voorbereidingskredieten Onderwijshuisvesting St. Aegidius en St. Stephanus.
4. Exploitatie sportcentrum Borne.
5. Reiskosten en vitaliteitsbijdrage.
6. Continuïteit en weerbaarheid.
7. Overstap naar API-standaarden.
8. Wet digitale overheid.
9. Inhuur (C)iso projectleider informatiebeveiliging.
10. Onderzoek naar de omvang van de kosten van de installatie van gebouwautomatiserings- en controlesysteem (GACS).
11. Meerjarenonderhoudsplannen (MJOP’s) gemeentelijk vastgoed en omvang van de gereserveerde gelden.
12. Maatschappelijke bijdrage Stichting sporthal de Veste.
13. Inrichting verplichte account- contract- en leveranciersmanagement.
14. Procesmanagement.

# 3 Financieel perspectief

**Algemene uitgangspunten**
Bij het opstellen van de meerjarenbegroting 2027 – 2030 hanteert ons college een aantal uitgangspunten. Centraal daarin staat dat wij de ambities van het coalitieakkoord ‘Krachtig verder!’ willen realiseren. Om dat te kunnen doen, spreekt het voor zich dat de gemeente over een gezonde financiële basis dient te beschikken. Hiermee bedoelen wij dat wij een begroting willen presenteren waarbij minimaal de eerste en de laatste jaarschijf reëel en structureel sluitend zijn. Gezien het financieel perspectief kan dit betekenen dat wij financiële ruimte dienen te vinden binnen de begroting om de ambities van het coalitieakkoord ‘Krachtig verder!’ te kunnen realiseren. In lijn met het coalitieakkoord is het tweede uitgangspunt dat als wij ons genoodzaakt zien om ombuigingsmaatregelen (bezuinigingen) voor te stellen, wij eerst kijken naar het verlagen van kosten, het schrappen van taken of het anders kunnen uitvoeren. In principe wordt niet voor lastenverzwaring gekozen.

**Financieel perspectief**
Het actuele financieel perspectief is als volgt

| Vertrekpunt kaderbrief 2027-2030 | 2027 | 2028 | 2029 | 2030 |
|---|---|---|---|---|
| Primaire begroting 2027-2030 | 1.113 | 416 | 1.248 | 1.248 |
| Septembercirculaire | -113 | -220 | -304 | -304 |
| IHP Onderwijs | -38 | 142 | - | - |
| **Actueel begrotingssaldo 2027-2030** | **962** | **338** | **944** | **944** |
| Decembercirculaire | - | - | - | - |
| **Vertrekpunt kaderbrief 2027-2030** | **962** | **338** | **944** | **944** |

**Ontwikkelingen 2026**
Structurele effecten van de jaarrekening zullen ook onderdeel uitmaken van de integrale afweging. Daarnaast zijn er ook ontwikkelingen die zich dit jaar voordoen. Deze effecten komen in de halfjaarrapportage 2026 aan bod, die in augustus aan de gemeenteraad wordt aangeboden.

**Begrotingsadvies VNG**
De VNG heeft een begrotingsadvies afgegeven. Dit advies is door de VNG ook aan de gemeenteraad aangeboden. Bij het opstellen van de meerjarenbegroting 2027-2030 komen wij hier inhoudelijk op terug.

## 4 Proces

Nadat deze kaderbrief in de gemeenteraad is besproken, stelt het college de meerjarenbegroting 2027 – 2030 op. De input die uw gemeenteraad levert bij de bespreking van deze kaderbrief en deze kaderbrief zelf, nemen wij daarin mee.

De uitkomsten van de meicirculaire worden meegenomen bij het opstellen van de meerjarenbegroting 2027-2030. Wij informeren uw gemeenteraad over de uitkomsten van de meicirculaire volgens de vastgestelde planning. Hetzelfde geldt voor de septembercirculaire. Deze planning treft u aan in raadsmemo 28 oktober 2025 (25int04991).

Het proces is als volgt:

| Meerjarenbegroting 2027 - 2030 | Datum |
|---|---|
| Aanbieding gemeenteraad | 23-09-2026 |
| Presentatie gemeenteraad | 24-09-2026 |
| Technische informatiebijeenkomst gemeenteraad | 01-10-2026 |
| Beeldvormende commissievergadering | 06-10-2026 |
| Oordeelsvormende commissievergadering | 20-10-2026 |
| Besluitvormende gemeenteraad | 10-11-2026 |

## 5 Indeling meerjarenbegroting

Volgens onze eigen financiële verordening stelt de gemeenteraad de programma-indeling vast aan het begin van elke raadsperiode. Wij leggen zo snel als mogelijk een voorstel van een gewijzigde programma-indeling aan uw gemeenteraad voor. Argumentatie die wij hierbij hanteren is dat wij een toekomstbestendige programma-indeling voorstaan. Een programma-indeling die meerdere raadsperiodes kan beslaan. Daarnaast is de voorgestelde programma-indeling zo gekozen dat de onderliggende administratieve basis van deze voorgestelde programma-indeling vergelijkingen met andere gemeenten mogelijk maakt. Het voorstel tot een gewijzigde programma-indeling treft u in bijlage 2 aan. De eerstvolgende mogelijkheid om hier een besluit op te nemen is in de raad van 30 september. Wij willen deze echter nu al gebruiken als uitgangspunt bij het opstellen van de meerjarenbegroting 2027-2030. Wij nodigen u daarom graag uit, om indien gewenst, te reflecteren op de voorgestelde programma-indeling.

## 6 Conclusie

De hierboven geschetste ontwikkelingen en het coalitieakkoord vormen voor het college de basis voor de integrale afweging bij de meerjarenbegroting 2027-2030. Met deze meerjarenbegroting leggen we de basis voor de komende jaren. De hierboven genoemde financiële vooruitzichten zijn niet positief. Dit betekent dat er spanning zit tussen de gemeentelijke ambities en de financiële mogelijkheden. Hierdoor zullen naar alle verwachting ombuigingsvoorstellen onderdeel uitmaken van de integrale afweging bij de meerjarenbegroting 2027-2030. Zo behouden we ook de gezonde gemeentelijke financiën. Daarmee bouwen wij krachtig verder aan Borne.

**Bijlagen**

**Bijlage 1:** Uitgangspunten opstellen meerjarenbegroting 2027 – 2030

Het college van B en W hanteert een aantal andere uitgangspunten bij het opstellen van de programmabegroting 2027 – 2030. Normaliter maken deze onderdeel uit van een Kadernota. Hoewel deze uitgangspunten deels technisch van aard zijn, hebben deze ook invloed op de saldi van de jaarschijven. Daarom delen we die nu met u.

1. De begroting voldoet aan de kaders van het Besluit begroting en verantwoording.
2. De begroting leidt tot een begroting met repressief toezicht door de provincie.
3. De laatste circulaire van het gemeentefonds die wordt meegenomen in de meerjarenbegroting 2027-2030 is de meicirculaire 2026.
4. De te hanteren rente voor nieuwe investeringen worden verwerkt in de meerjarenbegroting 2027-2030.
5. Bedragen worden afgerond op eenheden van € 1.000, tenzij anders vermeld.
6. Peildatum voor meerjarenbegroting 2027-2030 is 2 juli 2026.
7. Voor toekomstige inwoneraantallen gelden de aannames op peildatum 1 januari van het desbetreffende jaar.
8. De uitgangspunten voor alle lokale heffingen, leges en belastingen maken onderdeel uit van de integrale afweging bij de meerjarenbegroting 2027-2030.
9. Voor de afvalstoffenheffing en de rioolheffing geldt dat de hoogte van deze heffingen gerelateerd is aan de te verwachten uitgaven (gesloten systeem).
10. Bij leges en overige heffingen streven we naar kostendekkendheid.
11. Loon- en prijsontwikkeling worden verwerkt in de begroting, omdat de bijstelling van het gemeentefonds in de meicirculaire plaatsvindt.
12. De Algemene reserve, de algemene reserve grondexploitatie en de reserve beleidsontwikkeling zijn weerstandsreserves. Dit kan herijkt worden in een nota reserves en voorzieningen, niet door een product uit de P & C -cyclus.
13. De Algemene reserve en de Algemene reserve grondexploitatie worden niet gebruikt als dekking voor incidentele uitgaven of als dekkingsreserve.
14. De reserve beleidsontwikkeling kan worden ingezet voor de dekking van incidentele uitgaven, maar niet als dekkingsreserve.
15. Bestemmingsreserves worden enkel ingezet voor de bestemming waarvoor ze zijn ingesteld en zijn hiermee niet vrij beschikbaar.

**Bijlage 2:** voorstel Programma indeling programmabegroting 2027-2030

Programma:

1. Dienstverlening en Samenwerking.
2. Leefomgeving en veiligheid.
3. Wonen en ondernemen.
4. Cultuur, sport en onderwijs.
5. Jeugd, ondersteuning en bestaanszekerheid.

**Bijlage 3:** beknopte toelichting op de autonome ontwikkelingen en wettelijke verplichtingen

1. Realisatiestimulans Ondersteuning betaalbare woningbouw: Voor de komende jaren ligt er een substantiële woningbouwopgave. De Rijksoverheid ondersteunt deze opgave via de Realisatiestimulans, waarbij gemeenten een bijdrage ontvangen van € 7.000 per betaalbare woning waarvan de bouw is gestart.

2. Beheerplan openbare ruimte: vorig jaar is het Integraal Beleidsplan Openbare Ruimte vastgesteld. In dit document is aangekondigd dat hierop volgend het beheerplan Openbare Ruimte wordt aangeboden. In dit beheerplan staat per beheerdomein de omvang en kwaliteit van het areaal beschreven evenals de beheerstrategie en bijbehorende uitgangspunten. Op basis van recente inspecties wordt een meerjarenonderhoudsplanning (MJOP's) opgesteld voor het technisch onderhoud, levensduur verlengend onderhoud, vervangingen en achterstallig onderhoud.

3. Voorbereidingskredieten Onderwijshuisvesting St. Aegidius en St. Stephanus: Het integraal huisvestingsplan onderwijs 2025 is eind 2025 vastgesteld. In 2027 willen we starten met de haalbaarheidsonderzoeken voor de St. Stephanusschool en de St. Aegidiusschool en planontwikkeling. Voorgesteld wordt dan ook om de voorbereidingskredieten voor de St. Stephanusschool en de St. Aegidiusschool beschikbaar te stellen vanaf 2027.

4. Exploitatiesportcentrum Borne: Het sportcentrum Borne is volop in ontwikkeling. In september 2026 start de exploitatie van sportcentrum Borne. Bedragen voor de exploitatie van het gebouw zijn op dit moment nog niet exact bekend. Wel is al zeker dat de kosten voor het sportcentrum Borne hoger liggen dan de kosten voor het sportcentrum 't Wooldrik. De komende tijd wordt aan uitwerking van de kostenraming gewerkt, daarna zal eerst een jaar worden proefgedraaid waarna de kosten nog verder kunnen worden verfijnd.

5. Reiskosten en vitaliteitsbijdrage: gemeenten vergoeden woon-werk- en dienstreizen volgens lokale regelingen, inclusief OV en vaak fiets of auto. Voor thuiswerken geldt een netto thuiswerk- en internetvergoeding. Daarnaast stimuleert de CAO duurzame inzetbaarheid via opleidingen, gezondheid en ontwikkeling. Veel gemeenten bieden daarnaast een lokaal vitaliteitsbudget voor bijvoorbeeld sport of coaching. Leidend principe is de gedachte een goed werkgever te kunnen zijn en te kunnen concurreren met andere werkgevers.

6. Continuïteit en weerbaarheid: De onrust in de wereld en diverse technologische ontwikkelingen maken dat we kwetsbaar zijn voor rampen of een crisis. Tijdens een ramp of crisis is iedereen in de samenleving nodig om deze draaiende te houden (weerbaarheid) en weer terug te veren naar de gewenste situatie (veerkracht). De overheid en hulpdiensten kunnen dit niet alleen en daarom is een samenleving die voor zichzelf en voor elkaar kan zorgen cruciaal. Als gemeente moeten we bijdragen aan deze weerbaarheid en continuïteit van de samenleving.

7. Overstap naar API-standaarden: Landelijke systemen en softwareleveranciers vervangen oude, vaak ingewikkelde koppelingen door moderne standaardkoppelingen (API's). Een API is een digitale verbinding waarmee verschillende applicaties veilig en eenvoudig gegevens met elkaar

kunnen uitwisselen. Hiermee worden oude koppelingen vervangen door nieuwe, toekomstbestendige ‘verbindingen’ tussen de digitale systemen in onze organisatie.

8. Wet digitale overheid: de Wet digitale overheid verplicht overheden om hun informatie en diensten digitaal goed toegankelijk, vindbaar en uitwisselbaar te maken. Gemeente Borne heeft nog niet alle eisen van de wet ingevoerd.

9. Inhuur (C)iso projectleider informatiebeveiliging: volgens Europese regelgeving moeten gemeenten de cyberbeveiliging en de weerbaarheid van essentiële diensten versterken. Gebleken is dat Borne nog niet aan alle eisen van deze regelgeving voldoet en daarmee kwetsbaar.

10. Onderzoek naar de omvang van de kosten van de installatie van gebouwautomatiserings- en controlesysteem (GACS): kantoorgebouwen, winkelpanden, maatschappelijke gebouwen met een verwarmings- of airco-installatie vanaf 290kW vermogen moeten op basis van Europese regelgeving vanaf 1 januari 2026 een gebouwautomatiserings- en controlesysteem (GACS) hebben. Dit om energie te besparen, kosten te verlagen en het binnenklimaat te verbeteren.

11. Meerjarenonderhoudsplannen (MJOP’s) gemeentelijk vastgoed en omvang van de reserve: Doel van deze reserve is het opvangen van schommelingen in uitgaven. De afgelopen jaren liepen de planningen in de MJOP’s en de realisatie van het groot onderhoud ver uit elkaar. Omdat veel grote gebouwen gesloopt, vernieuwd of gerenoveerd zouden worden, werd aan deze panden in de afgelopen jaren alleen groot onderhoud uitgevoerd dat onvermijdelijk was. De middelen werden wel gewoon geraamd in de reserve omdat zonder die raming het onderhoud niet uitgevoerd mocht worden. We komen vanaf 2027 weer in een periode dat het groot onderhoud dat in de MJOP’s staat ook daadwerkelijk uitgevoerd gaat worden. Nu is het zaak om de komende jaren de omvang van de reserve ook weer op peil te brengen, zodat voldoende middelen aanwezig zijn om de kosten voor 10 jaar te dekken uit de reserve opdat uiteindelijk een voorziening kan worden gevormd (uitgangspunt in nota Vastgoedbeleid 2025).

12. Maatschappelijke bijdrage Stichting sporthal de Veste: Stichting Sporthal De Veste huurt, gebruikt, exploiteert en doet het dagelijks onderhoud van sporthal De Veste en het bijbehorende sportcafé sinds juni 2015. Voor de werkzaamheden die zij verrichten ontvangen zij een maatschappelijke bijdrage. De afgelopen jaren zijn een aantal kosten voor de stichting toegenomen terwijl de maatschappelijke bijdrage alleen maar is toegenomen met de CPI-prijsindex.

13. Inrichting verplichte account- contract- en leveranciersmanagement: een groot deel van de gemeentelijke dienstverlening is afhankelijk van externe leveranciers (onder andere applicaties, hosting, netwerkdiensten, SaaS-oplossingen, IT-diensten). We beschikken niet over een professioneel ingericht account-, contract- en leveranciersmanagement. Daarmee ontbreekt structurele sturing op beschikbaarheid en prestaties (SLA’s), exit-scenario’s en continuïteitsafspraken en afhankelijkheden tussen leveranciers en systemen.

14. Procesmanagement: Procesmanagement is gericht op het verbeteren en sturen van werkprocessen zodat dienstverlening aan inwoners en bedrijven efficiënt, transparant en

betrouwbaar verloopt. Procesmanagement vraagt om specifieke kennis en is niet in Borne aanwezig.